

*dr. Bogomir
Novak
Pedagoški
inštitut,
Ljubljana*

POLITIČNOKULTURNI TEMELJI IZOBRAŽEVANJA ZA DRŽAVLJANSTVO

*Od estetske do duhovne ravni aktivnega
državljanstva*

Sem teoretik in praktik. Izhajam iz izkušenj, ki sem jih pridobil v socializmu kot pasivni in aktivni udeleženec, pa tudi iz raziskovalnega projekta Antropološko raziskovanje politične kulture in šole, ki delno ustreza napovedani temi. V tem raziskovalnem projektu raziskujemo političnokulturne pogoje za razvoj dobrega, aktivnega in participativnega državljanstva.

POLITIČNO IZOBRAŽEVANJE NEKOČ IN DANES

V socializmu smo imeli aktivno izobraževanje, formalno in neformalno v razpravah o politiki med službenim časom in v prostem času v družinskem krogu. Od uvedbe samo-

upravljanja je videti, da smo v politiki vsi aktivno udeleženi. Tudi oblik političnega izobraževanja za državljanstvo je bilo precej (partijske šole, šole marksizma itd). Na gimnaziji sem poučeval tudi predmet samoupravljanje s

temelji marksizma (STM). Kadrovske smo se učitelji STM usposabljali na nekdanji FSPN. Pouk državljanstva je bil vključen v pouk STM, pa tudi v usposabljanje zanj. Sočasno z njim je potekal na osnovni šoli predmet etika in družba, ki je imel na nižji ravni podobne cilje. Po krajevnih skupnostih so potekale tudi akcije pod geslom Nič nas ne

sme presenetiti (NNNP). Družbene spremembe so prinesla za večino nepričakovana in neljuba presenečenja, zlasti s propadom socializma (Bernik, 1992).

Pri sedanji zasnovi edukacije za aktivno državljanstvo, ki obsega vsa področja družbene dejavnosti (kot jih je navedla dr. Špolar), je treba upoštevati: 1. da je izobraževanje za aktivno državljanstvo pomembna sestavina aktivnega državljanstva; 2. da naj bi bilo zastavljanje njegovih ciljev alternativno, ker rezultat zgodovinskega doganja ni vnaprej znan; 3. da ne bi podobno kot pri marksistični doktrini, po kateri bi morala država (ne le jugoslovanska) slej ali prej odmrtni, kar se ni moglo zgoditi, pri naddržavnih procesih globalizacije pozabili na krepitev nacionalizma.

V polpreteklem obdobju smo se učili predvsem za znanje in delo, čeprav je treba po Delorsu (Delors, 1995) upoštevati vse štiri stebre učenja, in ne samo prva dva. Če se učimo le zato, da bi vedeli, nikoli ne vemo dovolj, ker razvoj že v 2–5 letih, kaj šele v petdesetih letih, znanje demantira. Vse življenje se usposabljam za aktivno državljanstvo, in to ne le pri enem šolskem predmetu. To ni razprava o tem, ali je potrebna posebna državljanska vzgoja v šoli. V novi slovenski državi spadamo k družini evropskih narodov in se usmerjamo k zahodni, in ne več k vzhodni (ruski) politični kulturi, ki je bila paradigma polpretekelega obdobja. To po-

*Naši obrazci
političnega odločanja
so pretežno
avtokratski.*

meni, da so vsebina in vrednote te državljan-ske vzgoje drugačne.

Bistvena razlika je, ali država pripada državljani (kot ljudstvu) ali državljani državi. V polpreteklem obdobju smo bili prepričani, da je socializem najrazvitejši družbeni sistem in da se morajo drugi sistemi po nas zgledovati. Ker pa socializem ni nadvladal kapitalizma, temveč nasprotno, kar je triumf zahodne demokracije, se zgledujemo po tem sistemu in sprejemamo njegove modele, strategije in izkušnje, vštevši izobraževanje za aktivno državljanstvo. Cilje tega izobraževanja bi bilo treba postavljati alternativno, ker se tudi zgodovina dogaja alternativno in ambivalentno in ne linearno-kontinuirano.

Kot prejšnji sistem nam tudi sedanjí tranzicijski, demokratični, parlamentarni politični sistem ni dan sam po sebi. Ni nastal tako, da bi temeljil na prejšnjem načinu izobraževanja. Nastanek je bil utemeljen s tremi demokratičnimi valovi (Huntington, 1992). Ta zadnji demokratični val, ki je prišel konec 80. let, je zajel tudi Slovenijo. Že geostrateško se na slovenskem ozemlju križajo različni vplivi Balkana in Vzhodne, Srednje in Zahodne Evrope. Slovenci bi morali že zato gojiti tudi aktivno evropsko državljanstvo. Čim bolj ga bomo, tem bolj bomo izkazovali evropske vrednote in izpolnjevali evropske norme. Aktivno evropsko državljanstvo je pot v Evropsko unijo ne glede na to, da je tudi Evropa med mitom in dejanskostjo (Klinar, 1999).

DEMOKRATIČNA POLITIČNA KULTURA IN AKTIVNO DRŽAVLJANSTVO

Učinke izobraževanja za aktivno državljanstvo lahko ocenjujemo diahrono in sinhrono. Pri sinhroni metodi ugotavljamo, kaj imajo v tem trenutku drugi, po diahroni pa tudi to, kaj smo Slovenci prevzeli iz preteklosti kot

dediščino. Demokratična politična kultura v državah tranzicije se je šele začela razvijati, iz česar izpeljujemo hipotezo, da bo aktivno državljanstvo pri nas najceloviteje zaživelo tedaj, ko bomo imeli razvito demokratično politično kulturo. Dotlej pa bodo verjetno prevladovalle njegove determinante, kot sta stopnja izobrazbe državljanov, število zaposlenih in nezaposlenih. Pozitivni ali negativni odnos državljanov do politike je močnejša determinanta kot stopnja izobrazbe. Sintezno področje ali presek med kulturo in politiko je politična kultura, ki vsebuje stališča, vrednote, mnenja državljanov o državi (Robertson, 1993: 60, 382), zato jo Almond in Verba (1963) imenujeta državljska kultura (civic culture). Kdo je državljan in kakšna je država, je odvisno od narave državljske kulture. V Sloveniji je še veliko apolitičnosti in slabega odnosa do politike. Ta drža je posledica daljšega zgodovinskega obdobja, ko večina državljanov ni aktivno odločala o političnih zadevah. Zgodovinsko (diahrono) gledano živimo že v četrti državi v tem stoletju. V vsaki državi smo imeli formalno ali neformalno državljansko vzgojo.

Že v podzavesti je nezaupanje v našo novo državo (Rupel, 1997). Obstaja strah, da v samostojni Sloveniji morda ne bomo imeli večje in aktivnejše državotvorne vloge, kot smo jo imeli v prejšnjih treh. V naši politični kulturi je tudi močan občutek ogroženosti od močnejših sosednjih držav, pa tudi od nas samih. Nismo se še naučili živeti brez (zunanjega ali notranjega) sovražnika. Očitno je treba krepiti zavest o pomenu nacionalne eksistence in skupne usode z drugimi nacijami. Takšna spoznanja naj bi prešla kot vsebine in cilji tudi v državljansko vzgojo ter etiko.

Apolitičnost ni le naša specifičnost, temveč tudi ameriška ali zahodnoevropska. Ker smo bili del evropske kulture že v daljni preteklosti, smo določene skupne evropske vrednote

Razvoj aktivnega državljanstva je možen šele v demokraciji.

INTERAKTIVNO DRŽAVLJANSTVO

Bojan Žnidaršič je naštel toliko lastnosti državljanstva, da je zanj predlagal skupni izraz državljanska funkcionalna pismenost nasproti zgolj bralni ali tehnični pismenosti. Številni primeri kažejo, da nam pri aktivnem državljanstvu manjka interaktivnosti. Ni dovolj, da je aktivna in komunikativna le ena skupina ali ustanova, druga pa ne. To je tudi ugotovitev kolokvija, namenjenega izobraževanju učiteljev (Pedagoška fakulteta, 4. decembra 1997). Za tako majhen prostor, kot je Slovenija, je nenevadno, da

pridobili že veliko prej. V zadnjih petdesetih letih smo pridobili tudi nekatere balkanske vrednote. Vendar prav naša generacija nima neposredne izkustvene primerjave z obdobjem pred socializmom. Po drugi svetovni vojni so pljusnili po Evropi trije valovi demokracije, pred tem pa je bila Evropa sama pretežno totalitarna in avtorska. Iz zgodovine poznamo različne vrste imperijev, ki

drug za drugega ne vemo, ker ni povratnih informacij in odgovorov na dopise. Korespondentnost bi povzročala v naši kulturi manj nelagodja.

Dihanje je res najpomembnejše v življenju tudi v metaforičnem pogledu (kot meni dr. M. Košir), zato se sprašujem, kdo zares živi. Vdih in izdih sta metaforično gledano v takšnem razmerju kot akumulacijska in diseminacijska faza znanja, dvigov in padcev političnih avtoritet, valovanja demokracije.

Duhovnost državljanstva je zadnja stopnja razvoja demokratične politične kulture. Linearnega ali sistematičnega napredka na tem področju ni. Hegel (1999) je z razvojnimi stopnjami duha od najnižje do najvišje sistematiziral svetovno zgodovino do 19. stoletja. Pri Heglu je država na razvojni stopnji objektivnega duha, ki ga nadgrajuje absolutni duh z oblikami samozavesti, kot so religija, umetnost in filozofija kot enciklopedična modrost.

Drugi model razvoja duhovne kulture je model Janeza Svetine (1992). Zanj ima Slovenija, ki je na križišču evropskih poti, pa tudi poti med vzhodom in zahodom, priložnost, da

Demokracijo si zamišljamo kot dokončni družbeni svetovni red (Fukuyama, 1992), kar pa ni zgodovinsko nujno. Ker je prihodnost negotova, se moramo učiti misliti alternativno, ambivalentno, da bomo realni. Za konsolidacijo demokracije bo potrebnih 50 do 60 let, da bomo lahko ponotranjili nove obrazce političnega obnašanja stabilne demokracije (Rizman, 1997: 105–110). Slovenci smo se doslej znali prilagoditi vsaki novi državi. Smo mejen in majhen narod. Spadali smo med države, ki so propadle v demokraciji po weimarskem sindromu, sedaj pa se uvrščamo med države, kjer se demokracija še le razvija.

so obstajali v tem prostoru. Tudi v Zahodni Evropi imajo v genih diktaturo, čeprav se je tam najprej končala. Pričakovali bi, da bo uspeh demokracije večji zaradi daljše tradicije.

združi in obogati najboljše iz vzhodne in zahodne kulture ter tako postane svetovno kurenčna. Razvija slovenski kulturni sindrom, ki so ga konstatirali že mnogi, ki niso razlikovali med možnim in realnim političnim odnosom (Bibič, 1993). Dokler ne prevladajo med državo in državljani odnosi zaupanja in podpore (subsidiarnosti), toliko časa ni ustrezne benigne spirale interaktivnega državljanstva, ki vključuje tudi navidezno nazadovanje. Nismo le na začetku demokratične politične kulture, temveč tudi na začetku duhovne. Da je tako, kaže dejstvo, da v Sloveniji prevladujejo materialistične vrednote pred postmaterialističnimi ali po Musekovi klasifikaciji (Musek, 1993) dionizične pred apolonskimi.

Svetinove zamisli o slovenski duhovni kulturi in o njenem prenosu v šole delujejo v smeri absolutnega duha. Morda so bližje uresničitvi alternativne šole, na primer waldorfska šola. V javni šoli, o kateri največ govorimo, je najmanj duha. Seveda tistega duha, ki ga tudi na vzhodu priznavajo kot najvišjo razvojno stopnjo kulture. Ne vemo, ali bomo kdaj prišli do te stopnje. Tudi zato ostaja vprašanje, »nujnost ali utopija« ali oboje (po dr. Špolar). Vprašanje je, kakšnega duha inkarnira država. Heglov filozofski duh je bil pred duhom pruske monarhije. Naš problem tedaj ni le naš, temveč je zahodni (ne le evropski), in ni le sodoben, temveč je bil že v preteklosti. Na vzhodu ocenjujejo, da je to civilizacija, ki ima najmanj duha od dose-danjih stopenj zgodovinskega razvoja.

Pot slovenske in svetovne kulture vodi od estetske do duhovne ravni. Razvoj slovenske duhovne kulture je odvisen od evropske in svetovne kulture. Vendar v zakladnico obeh že prispevamo izkušnje majhnega in dolga stoletja zatiranega ter v zadnjem času samostojnega naroda. Slovenci imamo dovolj vitalnih sil, samozavesti in vere v prihodnost za razvoj alternativne duhovne kulture. Danes smo priča vesternalizacije in orientalizacije slovenske kulture, ki prihajata prek duhovnih gibanj in dru-

gih interkulturnih stikov. Slovenci bi zaradi spremenljivih domačih razmer in ambivalentne funkcije evropskih vrednot potrebovali več izbirnih modelov razvoja duhovne kulture.

LITERATURA

Almond, Gabriel, Verba, Sidney (1963): *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations: analytic study*. Princeton, University Press.

Bernik, Ivan (1997): *Dvojno odčaranje politike*. Ljubljana, FDV.

Bibič, Adolf (ur., 1998): *Kaj je politika*. Ljubljana.

Delors, Jean (1995): *Učenje: skriti zaklad*. Poročilo mednarodne komisije o izobraževanju za enaindvajseto stoletje, pripravljeno za UNESCO. Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo in šport.

Fukuyama, Francis (1992): *The End of History and the Last Man*. London, Hamish Hamilton.

Hegel, F. W. (1999): *Um v zgodovini*. Ljubljana, Analekta.

Huntington, Samuel (1991): *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman and London, University of Oklahoma Press.

Klinar (1999): *Evropa med mitom in realnostjo*. V: Kamniški zbornik. Kamnik, Šolski center Rudolfa Maistra, str. 189–194.

Milharčič, Hladnik M. (1998): *Sprememba šolskih vrednot in ciljev - vzgoja za včeraj?* V: Štrajn Darko (ur.): *Družbene spremembe in izobraževanje*. Ljubljana, Laserprint, str. 165–176.

Musek, Janek (1993): *Osebnost pod drobnogledom*. Ljubljana, Educy.

Novak, Bogomir (1994): *Die Geisteskultur der Slowenien*. 1994/26, *Anthropos*, International Issue, str. 281–286.

Novak, Bogomir, Kolenc, Janez (1997–1999): *Antropološko raziskovanje politične kulture in šole*. Ljubljana, Pedagoški inštitut (poročilo za MZT v končni fazi).

Rizman, Rudi (1997): *Izzivi odprte družbe*. Ljubljana, LDS.

Robertson, David (1993): *Dictionary of Politics*. London, Penguin Books.

Rupel, Dimitrij (1997): *Svoboda proti državi*. Ljubljana, FDV.

Svetina, Janez (1992): *Slovenci in prihodnost*. Radovljica, Didakta.

Štrajn, Darko (1999): *Citizenship in View of Public Controversy in Slovenia. Some Reflections*. In: Torney-Purta J. (et al., ed.): *Civic Education across Countries: Twenty-four National Case Studies from the IEA CIVIC Education Project*. Herengracht, IEA. str. 545–556.